

Nieuwe uitdagingen voor de sportgeografie

ESSAY Dick Ettema

In de ruimtelijke wetenschappen is sport traditioneel een ondergeschoven kindje. Gezien de effecten van sport op gezondheid, welzijn, veiligheid, sociale interactie en uitsluiting kan geografisch onderzoek een belangrijke bijdrage leveren aan inzicht in de ruimtelijke determinanten en uitkomsten van sportdeelname. Dit artikel bespreekt kansrijke richtingen in geografisch sportonderzoek.

De laatste jaren is er in academisch Nederland een toenemende belangstelling voor sport als maatschappelijk verschijnsel. Deze belangstelling manifesteert zich met name in de medische en bewegingswetenschappen, sociale wetenschappen en organisatiewetenschappen, maar nauwelijks in de geografie. Toch zijn er genoeg redenen om ook binnen de geografie serieus naar sport te kijken. Allereerst is sport voor veel mensen een belangrijk onderdeel van hun leven, waar ze tijd aan besteden en plezier aan beleven. Daarnaast heeft sport positieve effecten op de fysieke en mentale gezondheid, maar ook mogelijke negatieve effecten zoals blessures, vandalisme en uitsluiting. Binnen de geografie spelen de ruimtelijke aspecten van gezondheid, sociale cohesie, uitsluiting, leefbaarheid en economie een belangrijke rol, wat betekent dat ook de rol van sport op deze terreinen vanuit een ruimtelijk, geografisch perspectief gezien kan worden. De manier waarop dat gebeurt is afhankelijk van het thema, en kan voortbouwen op meer traditionele of meer vernieuwende theoretische inzichten.

Sportaccommodaties en maatschappelijke trends

Een klassiek geografisch/planologisch vraagstuk betreft de ruimtelijke planning van sportaccommodaties. Dit vraagstuk is actueel in een tijd waarin sommige gemeenten vanwege bezuinigingen en gemeentelijke herindelingen of bevolkingskrimp er naar streven het aantal sportaccommodaties te verminderen, terwijl andere (stedelijke)

gemeenten kampen met een tekort aan sportvelden. Dit vraagstuk kan op een klassieke geografische manier vanuit bereikbaarheid en reisbereidheid geanalyseerd worden, door bijvoorbeeld naar het aantal inwoners in een bepaald verzorgingsgebied, of naar de minimale reistijd van inwoners te kijken. Echter, in een tijdperk van diversificatie van leefstijlen en consumentisme is een bredere benadering te prefereren. Naast de bereikbaarheid (in reistijd) spelen ook de motivaties en doelstellingen van potentiële sporters een rol, alsmede de kenmerken en kwaliteit van de accommodatie. Verder is niet alleen de woonlocatie van belang bij de bereikbaarheid van sportaccommodaties, maar ook de locaties waarop iemand zich gedurende de dag bevindt en de tijd die daar aan verschillende activiteiten besteed wordt. Zo kan de bereikbaarheid van sportvoorzieningen in de woonomgeving minder zijn voor mensen die in de avonduren werken of als gevolg van hun gezinssituatie 's avonds minder gemakkelijk van huis kunnen. In bereikbaarheidsstudies komen deze aspecten nog maar beperkt aan bod. Tijdgeografie biedt een relevant analytisch kader, omdat hierin de beperkingen die voortkomen uit de noodzakelijke deelname aan activiteiten op verschillende plaatsen op vrijetijdsactiviteiten (zoals sport) formeel worden beschreven.

Sport en bewegen in de openbare ruimte

Een ander aspect van sportbeoefening betreft de rol van sport voor gezondheid en bewegen. Dit aspect is van belang in het kader van het tegengaan van overgewicht en obesitas. In de gezondheidsgeografie en gezondheidswetenschappen is er de laatste jaren veel aandacht geweest voor de invloed van de ruimtelijke setting op beweeggedrag en overgewicht. Deze studies laten zien dat factoren zoals bebouwingsdichtheid, gemengd ruimtegebruik, aanwezigheid van goede voetgangers- en fietsinfrastructuur en nabijheid van groen in de woonomgeving een positieve invloed kunnen hebben op bewegen, met name in de vorm van wandelen en fietsen. Toch bestrijken deze studies maar een deel van de totale interactie tussen de ruimtelijke omgeving en

Bewegvriendelijke omgeving? Foto: Lorian Brillet en Nicolas Lelievre, www.designboom.com

sport- en beweggedrag. Zo is vanuit de tijdgeografie bekend (en aangetoond in vele studies naar activiteitenpatronen) dat veel mensen veel tijd buiten hun woonomgeving doorbrengen. Dit betekent dat naast de woonomgeving ook de ruimtelijke setting van de werkomgeving, recreatieve plaatsen en beweeglocaties buiten de (woon)buurt invloed hebben op het sport en beweggedrag. Er is nog weinig bekend over hoe locaties en ruimtelijke contexten buiten de woonomgeving sporten en bewegen beïnvloeden. Ook over de verschillen tussen activiteiten op meer gedetailleerd niveau is weinig bekend. Zo kan de beweegintensiteit van werken variëren van sedentair (kantoorwerk) tot intensief (tuinman, stratenmaker). Zelfs binnen de categorie sport bestaat er een groot verschil tussen sporten als bijvoorbeeld honkbal of joggen. Nieuwe methoden voor het onderzoeken van activiteiten- en verplaatsingsgedrag (GPS-loggers of GPS-tracking via smartphones), gecombineerd met verfijnde meetmethoden voor beweegintensiteit (via accelerometers), kunnen een betere basis verschaffen voor het onderzoeken van de relatie tussen de omgeving en sporten/bewegen en het ontwerpen van omgevingen die sporten en bewegen stimuleren. Niet alleen op het niveau van de woonbuurt, maar ook op het niveau van stedelijke structuren.

Daarnaast kan de geografie een rol spelen in de analyse van kwalitatieve aspecten van bijvoorbeeld parken, straten en pleinen op beweggedrag. Zaken als veiligheid, symbolische betekenis, (sociale) atmosfeer, esthetische kwaliteit en sociale context kunnen sport- en beweggedrag in de stedelijke omgeving beïnvloeden. Een bekend voorbeeld is het gebruik van pleinen of straten door skaters, waarbij de

aanwezigheid van andere skaters een noodzakelijke sociale context vormt om de plek ook op deze manier te gebruiken. Aan de andere kant kan de aanwezigheid van skaters voor andere groepen een reden zijn om zich er niet thuis te voelen. Daarnaast spelen bij het gebruik van de openbare ruimte voor bewegen gedetailleerde inrichtings- en vormgevingsaspecten een rol. Deze verdwijnen echter in een conventionele kwantitatieve benadering - waarbij voornamelijk vierkante meters van een bepaald type grondgebruik geteld worden - uit het zicht. Meer gedetailleerde methoden, zoals visuele scans in combinatie met kwalitatieve methoden gericht op beleving, en het onderzoeken van mogelijkheden en beperkingen van plaatsen, kunnen hier nuttige aanvullende informatie opleveren.

Sport en sociale interactie

Sport is niet alleen relevant uit oogpunt van gezondheid, maar ook de sociale rol die sport vervult is belangrijk. Sporten in verenigingsverband leidt tot sociale interactie en de mogelijkheid tot ontmoetingen tussen verschillende bevolkingsgroepen. Voor sporters kan sporten in sociaal verband tegemoet komen aan een elementaire menselijke behoefte aan sociale interactie, en kan het een rol spelen in het tegengaan van en sociaal isolement. Daarnaast kan sporten in clubverband een rol spelen in het opbouwen en benutten van sociaal kapitaal. Andersom bepaalt de sociale interactie bij de vereniging of sportaanbieder mede hoe plezierig het sporten wordt ervaren. Vanuit een rijke traditie van kwantitatief en kwalitatief onderzoek naar sociale cohesie en buurteffecten kan de geografie een rol spelen in onderzoek naar de effecten van

verenigingssport op sociale cohesie. Belangrijk is dat verenigingen vanuit een geografisch perspectief onderzocht worden: verenigingen en hun accommodaties bevinden zich in een bepaalde buurt, met gevolgen voor bereikbaarheid en veiligheid, maar werven hun leden ook in bepaalde buurten. Zowel buurten als verenigingen kunnen meer of minder homogeen zijn, en het ruimtelijk bereik van verenigingen kan meer of minder ruimtelijk geconcentreerd zijn. Verenigingen, buurten en individuen kennen een onderlinge interactie, waarover nog veel onbeantwoorde vragen zijn. In hoeverre zijn verenigingen verbonden met bepaalde buurten en hebben zij invloed op zaken als sociale cohesie in buurten en verbondenheid met de buurt? In hoeverre beïnvloeden sociale relaties in de buurt deelname aan sporten en lidmaatschap van verenigingen? In hoeverre zijn de locatie van de club en kenmerken van de buurt van invloed op de continuïteit van de club? Welke sociale relaties onderhouden mensen binnen hun buurt en hun club, en welke zijn voor hen het meest waardevol? Waarschijnlijk zullen de antwoorden op deze vragen verschillen tussen typen buurten, typen verenigingen, sporten en individuen. De antwoorden op deze vragen zijn echter van belang voor het functioneren van sportverenigingen, die in toenemende mate te maken hebben met wisselingen in het ledenbestand en het moeilijker kunnen vinden van vrijwilligers.

In de ruimtelijke wetenschappen is sport traditioneel een ondergeschoven kindje

Sport en citymarketing

Sport is, naast een middel om gezondheid en sociale interactie te stimuleren, voor steden een middel om zichzelf op de kaart te zetten. Steden als Sotsji, Vancouver, Turijn, Athene of Atlanta kregen door het organiseren van Olympische Zomer- of Winterspelen een naamsbekendheid die anders niet denkbaar was geweest. Wereldsteden als Londen, Beijing en Rio de Janeiro pogen via de Spelen hun imago als moderne, sportieve en gezonde stad te benadrukken, en eventueel het imago van het land als geheel op te vijzelen. Aan de andere kant geven grote sportevenementen ook (groepen uit) de lokale bevolking een platform voor protest tegen misstanden, zoals we in de aanloop naar het WK voetbal in Brazilië konden zien. Ook in Nederland worden sportevenementen aangegrepen door steden om hun naamsbekendheid en imago te verbeteren. Een bekend voorbeeld is het binnenhalen van de start van een grote wielronde, zoals de Tour de France (Amsterdam, Scheveningen, Leiden, Den Bosch, Rotterdam, Utrecht), Giro (Groningen, Amsterdam, Apeldoorn) of Vuelta (Assen, Emmen). De vraag is echter, wat de werkelijke effecten zijn van naamsbekendheid en imago, zowel voor de sportinfrastructuur als voor de sportbeoefening in de stad voorafgaand, tijdens en na het evenement. Anders ligt dit voor evenementen die langdurig en periodiek in een stad georganiseerd worden, zoals de Haarlemse Honkbalweek, de Rotterdamse marathon, de Amstel Gold Race in Zuid-Limburg, of de Zevenheuvelenloop in Nijmegen. Hier zijn evenement en stad structureel aan elkaar verbonden.

Er is echter weinig bekend over hoe het imago van de stad door het evenement beïnvloed wordt en in welke mate het evenement leidt tot meer algemene toeristische bezoeken. Tenslotte wordt sport in toenemende mate gezien als een structurend element voor stedelijke ontwikkeling, met als doel om wijken en steden aantrekkelijker te maken en een bepaalde uitstraling te geven (sportief, gezond). Bekende voorbeelden zijn het Sportplaza Zuiderpark in Rotterdam en de Sportas in Amsterdam-Zuid. Dergelijke initiatieven streven naar het integreren van sporten in het dagelijks leven van bewoners, maar ook naar het faciliteren van topsport en het stimuleren van sport-gerelateerde economische bedrijvigheid. Voor geografen ligt hier een mooie taak om de relatie tussen sportfaciliteiten en sportevenementen aan de ene kant en gezondheid, participatie en economie aan de andere kant verder te onderzoeken, waarbij ook de ruimtelijke schaal van de effecten van groot belang is.

Concluderend

Sport speelt een significante rol in het leven van veel mensen, en heeft (potentiële) implicaties op het gebied van beheer van sportvoorzieningen en stedelijke ontwikkeling, welzijn en gezondheid, sociale participatie, citymarketing en economische ontwikkeling. Geografen kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan een beter begrip van de rol van sport door de ruimtelijke aspecten van sportgedrag, sociale participatie en gebruik van voorzieningen te onderzoeken. Nieuwe onderzoeksmethoden, zoals GPS-loggers en smartphones, maar ook dynamische kwalitatieve methoden zoals walk-alongs of bike-alongs verschaffen nieuwe inzichten op dit vlak. Een ander belangwekkend aandachtsterrein voor geografen is hoe sport geïntegreerd kan worden in ruimtelijke planning en de effecten daarvan op het vestigingsmilieu voor huishoudens en bedrijven, op de uitstraling van de stad en op (stedelijke) economische ontwikkeling.

Dick Ettema (d.f.ettema@uu.nl) is universitair hoofddocent en betrokken bij de NWO-projecten 'Sportdeelname en Bereikbaarheid van Sportvoorzieningen', 'Sport en Bewegen in de Openbare Ruimte' en 'Lid van de Club'.

Literatuurselectie

- Rankin, A.J., A.C. Rankin, P. Macintyre en W.S. Hillis (2012) Walk or run? Is high-intensity exercise more effective than moderate-intensity exercise at reducing cardiovascular risk? *Scottish Medical Journal*, nr. 2, pp. 99-102.
- Stathopoulou, G., M.B. Powers, A.C. Berry, J.A.J. Smits en M.W. Otto (2006) Exercise interventions for mental health: a quantitative and qualitative review. *Clinical Psychology: Science and Practice*, nr. 2, pp. 179-193.
- Elling, A. en A. Knoppers (2005) Sport, gender and ethnicity: practises of symbolic inclusion/exclusion. *Journal of Youth and Adolescence*, nr. 3, pp. 257.
- Young, K. (2000) Sport and Violence. In: Coakley, J. en E. Dunning (eds.), *Handbook of Sports Studies*, Sage.